Rácz András
Egy új biztonságpolitikai tankönyvről

Gazdag Ferenc (szerk.): Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika



Az utóbbi évtizedben Magyarországon egyetlen olyan kötet volt forgalomban, amelyet széles körben használtak a felsőoktatási intézmények a biztonsági tanulmányok – elterjedt nevén: biztonságpolitika – tantárgy oktatásához. Ez a Gazdag Ferenc által szerkesztett és a Stratégiai Védelmi Kutatóhivatal által 2001-ben kiadott *Biztonságpolitika* című könyv volt.

A kötethez a szövegek összegyűjtése azonban még jóval azelőtt lezárult, hogy bekövetkezett volna a nemzetközi biztonságot alapvetően átalakító, 2001. szeptember 11-i terrortámadás. Emiatt aztán a könyv bizonyos szempontból már a megjelenését követő évben elavultnak számított, hiszen teljes mértékben hiányzott belőle a terrorizmus – mint jelenség és mint biztonsági fenyegetés – tárgyalása. Az azóta eltelt évtized pedig további olyan biztonsági problémákat is a nagyközönség látóterébe emelt, amelyekkel a 2001-es kötet még nem foglalkozott behatóbban; gondolhatunk itt az energiabiztonság vagy éppen a migráció kérdésére.

A Gazdag-kötet e hiányosságai ellenére is kiemelt szerepet töltött be az elmúlt tíz esztendőben. Nemcsak azért, mert a hidegháború vége és a 2001. szeptember 11. közti időszak főbb biztonságpolitikai kihívásait viszont részletekben menően, igen alaposan tárgyalta, hanem azért is, mert ezt egységes struktúrában, tankönyvszerű felépítéssel tett e – e tekintetben pedig egyedülálló volt a magyar piacon.

Az elmúlt évtizedben több próbálkozás is történt arra, hogy a nagyközönség számára is hozzáférhető, átfogó jellegű biztonságpolitikai összeállítások készüljenek – gondolhatunk itt akár a Deák Péter szerkesztésében 2007-ben megjelent *Biztonságpolitikai kézikönyv* című kötetre, vagy a Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület által úttörő ötletként CD-n és online terjesztett összeállításra –, azonban egyik sem váltott a be a hozzá fűzött reményeket. Így aztán a legtöbb helyen, ahol a felsősoktatási intézmények tanrendjében szerepelt valamilyen biztonságpolitikai jellegű tárgy, még mindig a 2001-es Gazdag-könyvet használták, idővel egyre erősödő elavultsága ellenére is.

Ebbe a helyzetbe hozott változást az ugyancsak Gazdag Ferenc által szerkesztett, 2011-ben megjelent *Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika* című kötet, amelyet a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem adott ki, a Honvédelmi Minisztérium és az Antall József Alapítvány támogatásával.

Szerkesztés és tipográfi a szempontjából a kötet kifejezett en igényes első benyomást

kelt. Amint az a belső borítón szerepel, a Nemzet és Biztonság című könyvsorozatban jelent meg. Üdvözlendő, hogy ennek megfelelően, követi a sorozat névadó folyóiratánál megszokott külső megjelenést, ugyanúgy megvannak a kék hátterű, rövid magyarázatok a főszövegben, mint abban.

Elődjéhez és a témához kapcsolódó nyugati tankönyvekhez hasonlóan, ez a kötet is több, közel kéttucatnyi szerző munkáján alapul. Sajátos megoldás ugyanakkor, hogy a szerzők által megírt anyagok nem különkülön fejezeteket alkotnak, nem önálló tanulmányokként vannak jelen. Ehelyett a szerkesztő azokat átírta, helyenként a belső sorrendiséget átrendezte, és a kész szöveget a saját gondolatmenetének képére formálta. A megoldás előnye, hogy a kötet ilyen módon koherens egészet alkot, mind általános szemléletét, mind pedig – ami ennél is fontosabb – terminológiáját illetően. Hátránya ugyanakkor, hogy igen nehezen definiálható, hogy hol végződnek a hozzájáruló szerzők megállapításai, és hol kezdődnek a szerkesztői gondolatok.

Tartalmi tagolását tekintve: a kötet a biztonság és a biztonságpolitika fogalmának alapos körbejárásával kezdődik. Érdekes momentum, amikor a szerző kissé csalódottan megállapítja, hogy a magyar terminológiában a Nyugaton *security studies*nak hívott tudományág valós jelentését hívebben tükröző „biztonsági tanulmányok" elnevezés helyett a „biztonságpolitika" kifejezés terjedt el. Ezt követően viszont példamutató realitásérzékkel belátja, hogy mivel ennek megváltoztatására nincs esély, ezért a továbbiakban a kötet is a biztonságpolitika elnevezést használja. Ez az elmélyült, de ugyanakkor két lábbal a földön álló, minden tekintetben a realitásokból kiinduló hozzáállás jellemzi az egész kötetet.

A második fejezetben az olvasó a múltbéli és a jelenkori biztonságelméletek magyar nyelven hozzáférhető egyik legteljesebb összefoglalását olvashatja. A közel negyvenoldalas fejezet óriási pozitívuma, hogy a különféle biztonságelméleteket úgy sikerült a szerzőnek magas színvonalon bemutatnia, hogy azok az elsődleges források – a hivatkozott elméleti művek – ismerete nélkül is érthetőek a témával még csak ismerkedő olvasó számára.

A harmadik fejezet a biztonságpolitikai kihívások osztályozásával foglalkozik. A fejezet utolsó része a posztbipoláris korszak kihívásait tárgyalja. Némelyik itt szereplő biztonságpolitikai kihívás már előkerült a második fejezetben is (pl. a bukott államok kérdéséről a 70. és a 123–125. oldalon is szó esik), ami először kissé redundánsnak hat. A kötet belső logikájának felismerésével aztán már értelmezhető és indokolható, hogy miért szerepel ugyanaz a jelenség több, egyenként más-más nézőpontot használó fejezetben is – ám ezt a belső logikát célszerű lett volna az előszóban ismertetni, megkönnyítendő az olvasó dolgát.

Szokatlan és a hazai szakirodalomban úttörő megoldás, hogy a szerkesztő a negyedik fejezetet teljes egészében a globalizációhoz köthető biztonsági kihívásoknak szenteli, markánsan elkülönítve azokat a „hagyományos", lokális vagy épp regionális jelentőségű kihívásoktól, fenyegetésektől. Azaz először foglalkozik tankönyvi igénnyel – biztonságpolitikai szempontból – a környezeti és demográfi ai biztonság kihívásaival, valamint a globális élelmiszerhiány következményeivel. Ezt követi egy precíz, részletes összefoglalás a nemzetközi terrorizmusról.

Bár a 2008-as pénzügyi krízist tárgyalja a könyv, a jelenlegi – a három évvel ezelőttinél már most súlyosabb hatású – válság em-

lítés szintjén sem szerepel benne. Ennyiben tehát a történelem ismételni látszik önmagát: 2001-es elődjéhez hasonlóan bizonyos tekintetben ez a kötet is elavult már a megjelenés pillanatában – csak most nem a terrorizmus, hanem az Európa jövőjét gyökeresen átalakító pénzügyi és adósságválság hiányzik a tárgyalt témák közül. Ezért azonban, ismét csak a 2001-es kötethez hasonlóan, nem kizárólag a szerzőt-szerkesztőt terheli a felelősség. Fontos látni, hogy a többszerzős munkák frissítése mindig nehezebb, mint a monográfiáké. Így tehát az előállt helyzetet valószínűleg pontosabban írja le az a kifejezés, hogy az események egyszerűen megelőzték a könyvszerkesztés időigényes, aprólékos munkáját. Ezzel együtt, nem ártott volna legalább néhány bekezdésnyi kitekintés a mostani válságot eredményező problémák főbb vonalairól.

A kötet ötödik, „A fegyveres erők és a társadalom" című fejezete jelentős részben a 2001-es elődje hasonló tartalmú fejezetére épül, ám azt kiegészíti a legújabb változás, a biztonság privatizálásának problémakörével. A hatodik fejezet a nemzetközi biztonság főbb intézményeit mutatja be, hangsúlyozott an az aktualitás igényével: így természetesen a NATO 2010-es új stratégiai koncepciója is szerepel benne, csakúgy mint a lisszaboni szerződés hatásai az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikájára.

A kötet hetedik, ötven oldalnál is hosszabb fejezete a fegyverzetkorlátozás és a leszerelés kérdésköréről ad magyar nyelven egyedülállóan pontos, részletes és aktuális összefoglalót. Nem hiányoznak a kitekintésből sem a START-III szerződés fejleményei, sem a rakétavédelmi pajzzsal kapcsolatos kérdések. Egyedül a hagyományos fegyverek korlátozásáról szóló részeket érheti némi kritika azért, hogy 2001-nél újabb információkat nemigen tartalmaznak.

A nyolcadik, utolsó fejezet a válságkezelés és a békeműveletek kérdésével foglalkozik. Ezen a részen is érzékelhető, hogy nagyban épít a 2001-es kötet szövegére, és néhol hiányzik az azóta történtek bemutatása. Pl. az ENSZ válságkezelési tevékenységét illetően a 2000-es Brahimi-jelentésen túl célszerű lett volna említeni az Annan-jelentést és a Ban Ki-Mun által készített beszámolót is, amelyek jelentősen túlmutatnak a Brahimiféle dokumentumban említett problémákon. Noha az ENSZ-válságkezelés műveleteiről a kötet tartalmaz egy 2010-es térképet, nem ártott volna egy ugyanilyen a NATO, illetve az EU hasonló szerepvállalásáról sem, annál is inkább, mert ilyen térképek a szervezeteket bemutató hatodik fejezetben sem szerepelnek.

Általánosságban véve valószínűsíthető, hogy a kötet lektorálására a tervezettnél kevesebb idő jutott. A fentiek mellett így maradhattak benne olyan apró hibák is, mint az, hogy a Nemzeti Adó- és Vámhivatal helyett Nemzeti Adó- és Vámügyi Hivatal olvasható, vagy az Alkotmányvédelmi Hivatalnak a hivatalos AH rövidítése helyett AVH szerepel a 49. oldalon található táblázatban. Számos ilyen apró pontatlanságot lehet találni a kötetben, és noha ezek a szakmai közönség számára nem értelemzavaróak, egy hozzá nem értők számára készült tankönyvben azok lehetnek.

Bizonyos pontatlanságokért viszont egyértelműen nem a szerzők, hanem a gyorsan változó hazai körülmények a felelősek. Mire a kötet 2012-ben a felsőoktatásban tömegesen felhasználásra kerül, már mind a Magyar Köztársaság mint hazánk neve, mind pedig az 51. oldalon felrajzolt nemzetbiztonsági szolgálati struktúra elavulttá válik, előbbi a

Magyarország elnevezés bevezetése, utóbbi pedig a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok tervezett összevonása miatt .

Ami a nyomdai kivitelezést illeti, hasonlóképpen jellemezhető, mint a lektorálás: bár a kötet külalakja kifejezett en előnyös, mégis számos olyan apró hibát lehet találni, amelyek egészen kevés pluszidő ráfordításával kiküszöbölhetőek lettek volna. Kifejezetten szerencsétlen dolog például, hogy akad a kötetben olyan táblázat, amelyben sötétszürke alapon feketével írt részek is előfordulnak, és hasonlóképpen megmagyarázhatatlan, hogy a könyvet záró irodalomjegyzékben felsorolt művek közül néhánynak a címében miért kékkel szedettek egyes részek. Egyik sem komoly probléma, mégis kár, hogy így jelent meg. Mivel a kötet feltételezhetően – és remélhetőleg – több kiadást is meg fog érni, a második újranyomás előkészítésénél a fenti apróságokra mindenképp érdemes lesz figyelmet fordítani.

A kötet végén található, részletes rövidítésjegyzék nemcsak átfogó jellege miatt értékes, hanem azért is, mert megadja a többségében angol alapnyelvű rövidítések magyar feloldását is. Ennek révén pedig normateremtőként is működhet, illeszkedve a tankönyvi felhasználás általános célkitűzéséhez.

A bibliográfia viszont csak a kötethez felhasznált tanulmányok, háttéranyagok és szakirodalom felsorolását tartalmazza. A húszoldalas terjedelem magáért beszél: a kötet többéves, igen alapos kutatómunkát és több évtizedes tapasztalatot tükröz. Ezzel együtt, a témában járatlan olvasónak valószínűleg többet segítene egy olyan összeállítás, amely nemcsak a felhasznált, de az ajánlott irodalmat is tartalmazza, utóbbit esetleg tematikus bontásban. A kötet oktatási célú felhasználásában szintén jelentős szerepet töltene be, mert segítségével a hallgatók is jobban el tudnák kezdeni saját kutatásaikat. Egy jól összeszedett , a fontosabb hazai és külföldi szerzőknek az egyes témákhoz kapcsolódó, főbb munkáit tartalmazó bibliográfia elkészítése nagy feladat, ám a végeredmény remekül illeszkedne a könyv kiemelkedő színvonalához és átfogó jellegéhez. Egy jövőbeli második, javított-bővített kiadás előkészítésénél a fentebb említett hiányosságok kiküszöbölése mellett esetleg ezt is érdemes lesz megfontolni.

A Gazdag Ferenc által szerkesztett *Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika* című kötet hátoldalán egyértelműen meghatározták a kitűzött célt: *„…szerzőinek fő igyekezete az volt, hogy a legbonyolultabb biztonsági kérdéseket is egyszerűen és világosan tárgyalják. A kötetet ezért nemcsak egyetemi hallgatóknak, oktatóknak ajánlják, hanem mindazoknak, akik kíváncsiak a biztonsági problémák összefüggéseire […], és fontosnak tartják, hogy biztonságpercepciójuk ne kerüljön áthidalhatatlanul távolra a valóságtól."* Ezt a célt a kötet kétséget kizáróan meg is valósítja, hiszen átfogó, jól használható összefoglalást ad a tárgyalt kérdésekről. További érdeme, hogy ezt egységes terminológiával, a tankönyvi használhatóság igényeinek megfelelő szerkesztésben teszi. Kétségtelen hibái, hiányosságai ellenére is magasan a legjobb a jelenleg létező, magyar nyelvű biztonságpolitikai tankönyvek, jegyzetek közül. Elődjéhez hasonlóan, feltételezhetően ez is hosszú ideig a hazai biztonságpolitikai oktatás gerincét fogja képezni.

(Első közlés: *Külügyi szemle*, 2011. tél 19–201.)

Gazdag Ferenc (szerk.): Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika.Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2011. 408 o. ISBN**:** 9786155057236